

Buday-Sántha Attila: Agrár- és vidékpolitika (SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt., Budapest, 2011.)

MEZEI CECÍLIA, MEZEI KATALIN

Buday-Sántha Attila Agrár- és vidékpolitika című könyve a SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt. Studia Regionum sorozatában jelent meg. A könyv a Dialóg Campus Kiadónál 2001-ben publikált *Agrárpolitika – Vidékpolitika* című, nagy sikerű könyv jelentősen átdolgozott kiadása. A professzor úr diákjaiként jelen voltunk annak a könyvnek a születésénél, tapasztalhattuk, milyen jól alkalmazható az egyetemi oktatásban mindaz a tudás- és ismeretanyag, amit megfelelő szerkezetben, könnyen befogadható stílusban és – a szerzőtől nem szokatlan módon – adatokkal, ábrákkal alátámasztva közölt a korábbi kötetben.

Tíz év telt el azóta. Az *Agrárpolitika – Vidékpolitika* c. könyv elfogyott a könyvesboltokból. Noha e könyv több fejezete kiállta az idő próbáját, a szerző jól érzékelte, hogy az elmúlt egy évtized hazai agrárpolitikai folyamatai jelentős szerkezeti változtatásokat követelnek meg az EU-csatlakozást még csak előrevetítő könyvhöz képest. Ma már az EU-csatlakozás tapasztalatai is összegyűjthetők. Talán ez a tapasztalat indokolja a két kötet közötti „hangulati” különbséget. Noha a szerző magával ragadó stílusa mit sem változott, az előző kötet várakozással teli lelkesedését mintha felváltotta volna a „kétszer kettő józansága”, az „érted hargyszom, nem ellened” bölcsessége.

A könyv a téma szempontjából meghatározó jelentőségű kérdés vizsgálatával indul, amely megpróbálja tisztázni az agrár- és vidékpolitika meglehetősen bonyolult viszonyrendszerét: „a vidék nem azonos a mezőgazdasággal, de mezőgazdaság nélkül nincs vidék”. Ebben a témakörben különösen fontosnak érezzük a definiálási feladatot, hiszen még a szűken vett szakmában sincs egyértelmű konszenzus a fogalmi meghatározások tekintetében. A probléma gyökere részben abban keresendő, hogy mind a tudományos élet, mind a területi irányítás számára nehézséget jelent a vidék fogalmának egzakt meghatározása, és ebből következően a vidéki területek, települések lehatárolása. A szerző részletesen bemutatja az EU és az OECD napjainkban használatos – alapvetően népsűrűségi mutatókkal operáló – tipológiáit, és foglalkozik a magyar fogalomalkotás nehézségeivel is, amelyek adottságbeli és értelmezésbeli különbségekből származnak.

Az első fejezet másik nagy témaköre az agrárgazdaság szerepének és jelentőségének elemzése. A szerző megfogalmazza az agrárgazdasággal szemben tá-

masztott legfontosabb politikai, gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi követelményeket, majd adatokkal alátámasztva vizsgálja azok megvalósulását az EU-ban és Magyarországon. Megállapításai nem maguktól értetődőek. Elemzései multidiszciplináris tudását tükrözik: olyan összefüggésekre mutat rá, amelyek felfedezéséhez elmélyült agrár- és közgazdasági ismeretek egyaránt kellenek. Több helyen utal például a nemzetközi agrárstatisztikai összehasonlítások módszertani hibáira, amelyek hazánkat és a volt szocialista országokat a valóságosnál negatívabb színben tüntetik fel. Ugyanakkor nem elégszik meg a helyzetkép felvázolásával, a pozitív irányú változásokhoz általa szükségesnek ítélt lépéseket is közli az olvasóval. Kuriózumnak tekinthető a szakirodalomban, hogy a szerző külön alfejezetben mutatja be a volt keleti blokkból EU-taggá vált országok rendszerváltás utáni agrárfejlődésének eltérő sajátosságait és vizsgálja azok hatékonyságát, sikerességét.

A második fejezet átfogó és részletes képet nyújt a hazai agrárgazdaság helyzetéről, egészen az 18. századig visszatekintve, bemutatva, hogy a mindenkori világ gazdasági környezet éppen milyen irányú „harmonizációt” követelt meg a hazai agráriumtól. A könyv nézetét, hitvallását meghatározó, éppen ezért, véleményünk szerint szerkezetileg kicsit „elrejtve” kezelt, fontos alfejezete a rendszerváltás előzményeivel és azok agrárágazatra kifejtett hatásával foglalkozó rész. A szerző láttatja, hogy milyen ideológiai és politikai nyomás nehezedett a mezőgazdaság reformjára, elsősorban a tulajdonviszonyokat és az üzemszerkezetet illetően. Lépésről lépésre haladva mutatja be, hogy a szabályozási környezet miként tette mind lehetetlenebbé a versenyképes mezőgazdaság fenntartását, s hogyan erősítette ezt a folyamatot az ország új integrációs „övezete”, valamint a kedvezőtlen általános külpiaci környezet. A mezőgazdaság, amely az „aranykorszakokban” a vidék sikerességét, fejlődését és az ott élők emelkedő életszínvonalát garantálta, alternatíva hiányában magával rántotta a vidéki térségeket is. Az ágazat fejlődését fékező legfontosabb okok: a szétaprózott birtokstruktúra, a horizontális és vertikális integrációs kapcsolatok hiánya, a hazai gazdálkodók szakképzetlensége, valamint tőkeszegénysége, amit tovább erősít a nem földhasználó földtulajdonosok folyamatos tőkekivonása az ágazatból, a vidéknek alternatívát kínáló más foglalkoztatók és a politikai akarat hiánya.

Az agrárvertikum fejlődésének bemutatását a szerző a mezőgazdasági termékek világkereskedelmének és globális eloszlásának elemzésével kezdi, a fenntarthatóság, a fejlődő országok problémái, a túlnépesedés, a klímaváltozás és a környezetiállapot-változás, valamint az energiaválság összefüggésrendszerében. Miközben a piaci verseny a kereskedelem és az élelmiszer-feldolgozás koncentrációját eredményezte, a mezőgazdasági termelés koncentrációja csak nehézkesen megy végbe, a földtulajdon szétaprózottsága, a vidéki foglalkoztatás megoldatlansága, vagy éppen szociál- és adópolitikai megfontolások miatt. Ám mégis kimutatható a koncentráció, amennyiben a számadatok mögé nézünk – állítja a szerző (pl. előregező gazdatársadalom, a nők arányának csökkenése, a

hobbitermek és az életképtelen méretű, feltehetően nem árutermelői célokra használt földterületek elszaporodása). A mezőgazdaságra „nehezedő” koncentrációs igényre megoldást jelenthetne az USA-ban elterjedt termelői (vertikális) integráció, vagy a Magyarországon is ismert horizontális integráció, a szövetkezetek, a termelői értékesítő szervezetek, a termelői csoportok és a gépkörök létesítése. Ezek a termelőket tömörítő megoldások azonban csak virtuális nagyüzemként működnek, és csak enyhítik a mezőgazdasági termelés szétaprózottságából, a tőkeerős nagygazdaságok alacsony arányából fakadó hátrányokat (pl. tőkehiány, egyenetlen minőség, rossz eszközkihasználtság stb.).

A Buday-Sántha Attila által felvázolt összefüggések látszólag szembe mennek az európai uniós és a hazai politikai törekvésekkel, hiszen azok meghatározó szerepet szánnak a kisgazdaságoknak, a mezőgazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepének és a vidék megtartóképességének, ami éppen a termelői koncentráció ellen beszél. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, hiszen a szerző statisztikai adatokkal igazolt reálfolyamatokról szól, a nagypolitika pedig törekvésekről. Más kérdés, hogy a szerző mindig is a koncentráció pártján állt, ezért is fogadta be nehezen nézeteit a hazai vidékfejlesztők közössége, noha a vidék problémáját ő is mindig pontosan látta, érzékelte, de a helyi ipar fejlesztésében, a közeli munkaerő-vonzáskörzetek kialakításában, a munkahelyek elérhetőségének javításában látta a megoldást, s nem az „erőltetett” agrárfoglalkoztatásban, amely legfeljebb önellátásra ad lehetőséget, versenyképes termelésre semmiképp.

A könyv statisztikai adatok és ábrák sokaságával illusztrált ágazati elemzést mutat be a hazai agrártermelés problémáiról, tendenciáiról. A problémahalmazban belül kiemelten foglalkozik az árutermelésre képtelen kisgazdaságok túlsúlyával, a mezőgazdasági területek csökkenésével, a hazai állatállomány drasztikus visszaesésével, a külföldi tőke élelmiszeriparon belüli térnyerésével – amely egyes iparágak (pl. cukoripar) teljes leépítésével járt –, vagy éppen a hazai élelmiszeripar versenyképességének romlásával, foglalkoztatási szerepének csökkenésével. A szerző felvázolja a korszerűnek tekinthető mezőgazdasági modellt és annak irányzatait, az „inputintenzív” integrált és a „tudásintenzív” biotermesztési modellt, továbbá vizsgálja azok megvalósíthatóságának hazai feltételrendszerét.

Az EU agrárpolitikájának fejlődéséről szóló fejezetben a szerző bemutatja azokat a legfontosabb lépéseket, amelyek eredményeként a közös agrárpolitika (CAP – Common Agricultural Policy) átalakult közös agrár- és vidékpolitikává (CARPE – Common Agricultural and Rural Policy for Europe). Bemutatja a jelenlegi, 2007–2013-as programozási időszak intézkedéseit és a hazai alkalmazás keretfeltételeit. Ugyanakkor ettől a fejezettől kezdve a szerkezet felépítése nem magától értetődő; nem követ egyértelműen sem időrendi, sem területi logikát. Nem egészen érthető, miért kell a jelenlegi tervezési időszak agrárköltségvetésének ismertetése után külön alfejezetben visszatérni az EU agrár-környezetvédelmi programjának fejlődéstörténetére, és miért itt kell bemutatni a program

hazai alkalmazását, még mielőtt Magyarország EU-csatlakozása egyáltalán szóba kerülne. Vitathatónak érezzük a mezőgazdaság intézményrendszerével kapcsolatos alfejezet elhelyezését is; mivel uniós és hazai szinten egyaránt jelentős mértékben összefonódik az agrár- és vidékfejlesztési szakigazgatási rendszer, ezért szerencsésebbnek éreznénk, ha a kettő bemutatására egy alfejezeten belül kerülne sor. A bonyolult kapcsolatrendszer átláthatóságát segíteni tudná egy ábra is.

A következő, az agrárágazat versenyképességével foglalkozó fejezet a könyv rendkívül fontos eleme, egyaránt tartalmaz összeintézményesítést a múlttal és javaslatokat a jövőre vonatkozóan. Éppen ezért megítélésünk szerint szerencsésebb lenne, ha a magyar agrártermeléssel foglalkozó fejezet után, vagy kvázi összefoglalásként a könyv végén kapna helyet.

Az utolsó, területfejlesztéssel kapcsolatos fejezet elhelyezésével kapcsolatban ugyancsak felmerülhet az olvasóban a szerkezeti módosítás lehetősége, igénye. Érthető és akceptálható a szerzőnek az a logikája, ami a közös agrár- és vidékpolitika fejlődéstörténetének kronológiájára helyezi a hangsúlyt, ezért csak a jelenlegi programozási időszak eseményeivel foglalkozik. Úgy érezzük, hogy ezt a szigorú időrendi logikát követve fontos elemzési szempontok indokolatlanul háttérbe szorulnak. Egyrészt a szerzőnek itt lenne módja részletesen kifejteni álláspontját a területfejlesztés és vidékfejlesztés viszonyáról, másrészt fontos volna hangsúlyozni azt is, hogy az EU vidékpolitikája hosszú ideig – a közös agrárpolitika és a regionális politika részeként – párhuzamosan fejlődött, s bár a vidékfejlesztést már az AGENDA 2000 is a közös agrárpolitika második pilléréként deklarálja, valójában támogatáspolitikailag a kettő csak 2007-től vált egységes rendszerré a CARPE-n belül. A területfejlesztési fejezettel kapcsolatban megjegyezzük továbbá, hogy bár a címben EU-s és magyar vonatkozásokra egyaránt utal a szerző, az előbbieket mégis meglehetősen szűkszavúan kezeli, egyértelműen építve az olvasó e téren már meglévő előképzettségére. A fejezet a hangsúlyt inkább a magyar területfejlesztés vidéki térségeket érintő elemeire helyezi, amelyek vizsgálata szorosan kapcsolódik a vidék fogalmának, a vidéki térségek lehatárolásának első fejezetben kifejtett problémaköréhez, így a következő kiadás előtt megfontolandó lehet az oda való áthelyezése.

Az *Agrár- és vidékpolitika* című könyv hasznos olvasmány az agrár- és vidékpolitikával, valamint általában a gazdaságtörténettel, a gazdaság- és a területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára. Meggyőződésünk szerint kihagyhatatlan elemét képezi majd a hasonló témakörű egyetemi tantárgyak kötelező irodalmának (ezt a funkcióját támogatathatná, ha a következő kiadásban név- és tárgymutatóval bővülne a kiadvány). Közérthető nyelvezte ugyanakkor befogadhatóvá teszi a laikusok számára is.